

Нормативно-правова база іншомовної освіти дорослих в Україні

Н. В. Хорошилова

Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна
Corresponding author. E-mail: natahoroshilowa73@gmail.com

Paper received 31.01.19; Accepted for publication 05.02.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-188VII77-06>

Анотація. Динамічний розвиток іншомовної освіти дорослих в Україні відбувається за підтримки Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України, на основі науково обґрунтованих концепцій з урахуванням досвіду надання освітніх послуг дорослим у зарубіжних країнах. У статті розглядається нормативно-правова база іншомовної освіти дорослих й надається аналіз теоретичних засад освіти дорослих в Україні у сфері навчання іноземних мов. Виявляються наявні проблеми в сфері іншомовної освіти дорослого населення України й визначаються можливі шляхи вирішення першочергових завдань.

Ключові слова: нормативно-правова база, іншомовна освіта, підвищення кваліфікації, освіта дорослих, освіта «впродовж життя».

Актуальність. Іншомовна освіта дорослих в Україні стрімко розвивається, що зумовлено декількома причинами, серед яких: інтеграційні процеси, глобалізація, прагнення України увійти до загальноєвропейського освітнього простору, привести у відповідність до європейських стандартів освітню систему, в тому числі й щодо навчання протягом життя, потреби громадян країни у знаннях іноземних мов через мобільність у освітній і професійній сферах, розширення можливостей подорожувати. Відповідно на це стала зміна пріоритетів у формуванні державної мовної політики, яка сьогодні має на меті подолання мовного бар'єру між Україною та Європейським Союзом. У сфері правового забезпечення у останнє десятиліття в Україні розроблено низку законів та інших нормативно-правових документів, які регламентують мовні відносини й мовну політику передусім у освітній сфері. До них належать: Проект Закону «Про освіту дорослих (Про освіту впродовж життя)» (2009), «Концепція мовної освіти в Україні» (2010), Закони України «Про освіту» (2017), «Про зайнятість населення» (2017), «Про вищу освіту» (2018). В Концепції мовної освіти в Україні зазначається, що навчання двох іноземних мов починається з середньої школи, продовжується у закладах вищої освіти й у системі підвищення кваліфікації. Таким чином, вибудовується вертикаль навчання іноземних мов протягом життя. Програмним документом у сфері освіти стала «Біла книга національної освіти України» (2009), де мовна освіта, навчання іноземних мов та багатомовність посідають чільне місце, їм присвячено окремий підрозділ, в якому надається аналіз ситуації щодо вивчення іноземних мов в Україні і визначаються основні напрямки розвитку й першочергові завдання іншомовної освіти в країні. Між іншим, окремо серед цілей іншомовної освіти називаються здатність вільно користуватися іноземними мовами, а саме англійською та іншими європейськими мовами.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблеми розвитку освіти дорослих в Україні приділяли увагу багато дослідників, серед яких: С. Амеліна, В. Гаманюк, М. Головатий, Т. Григор'єва, Л. Лук'янова, Н. Нічкало, С. Панченко, Л. Сіґаєва, С. Сисоєва та інші. Проте, питання аналізу нормативно-правової бази, яка перебуває у постійному оновленні, потребує уваги й задля виявлення проблем у сфері нормативно-правового забезпечення іншомов-

ної освіти в цілому й визначення пріоритетних завдань у сфері іншомовної освіти дорослих, адже їх вирішення є умовою реалізації запитів суспільства.

Мета статті. Проаналізувати нормативно-правову базу іншомовної освіти дорослих в Україні й узагальнити теоретичні засади іншомовного навчання дорослих іноземних мов на різних ланках освітньої системи, а також виявити наявні проблеми й намітити можливі шляхи їх вирішення.

Матеріали дослідження. На законодавчому рівні освіта дорослих, в тому числі й іншомовна, забезпечується низкою Законів України, Постановами Кабінету Міністрів України та іншими нормативно-правовими актами. Слід зазначити, що іншомовна освіта дорослих регулюється двома групами документів: як освіта дорослих у рамках «навчання протягом життя» і як навчання іноземних мов. Освіта дорослих регулюється Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про зайнятість населення», Проект Закону України «Про освіту дорослих (Про освіту впродовж життя)» та інші документи. В них закладено правові й організаційні підвалини освіти дорослих, незалежно від напрямку підготовки й ступеня освіти. Окрім загальних питань освіти дорослих важливим є також аналіз документів, які безпосередньо стосуються питань мовної, в тому числі й іншомовної, підготовки як у системі інституційної освіти, так і поза її межами. До них належать: «Концепція мовної освіти в Україні» [6], «Біла книга національної освіти України» [2], які визначають рамкові умови мовної підготовки громадян, зміст мовної освіти, порядок вивчення іноземних мов тощо.

Ґрунтуючись на визначенні категорії дорослих як осіб від 18 років, значимими для нашого дослідження є Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійну освіту в Україні». Закон «Про професійну освіту в Україні» визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи професійно-технічної освіти, створення умов для професійної самореалізації особистості та забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих робітниках.

Закон України «Про освіту» (2017) [5] та «Про вищу освіту» (2018) [4] гарантують кожному громадянину України право на здобуття освіти державною мовою. В Україні триступенева система вищої освіти

відповідно до Закону «Про вищу освіту»: перший (бакалаврський), другий (магістерський) та третій (науковий) ступені. На кожному з них іншомовна складова є обов'язковою: бакалаври немовних спеціальностей вивчають іноземну мову упродовж одного-трьох років в залежності від спеціальності; це визначається також і закладом вищої освіти в межах автономії; обов'язковим є складання вступного іспиту з іноземної мови для вступу до магістратури, як і до аспірантури. Рівень іншомовних знань має досягати B2 згідно Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. Іноземна мова є обов'язковою складовою змісту освіти докторів філософії, проте кількісні показники, як і вибір іноземної мови визначаються освітньо-науковою програмою.

Післядипломна освіта включає: перепідготовку, спеціалізацію, професійний розвиток, курси підвищення кваліфікації, інші форми й орієнтована на потреби осіб, які її отримують. Знання іноземних мов є відчутною перевагою при працевлаштуванні, крім того, вони розширюють можливості отримання посади на підприємствах з іноземним капіталом в Україні, підвищують конкурентоспроможність фахівців на міжнародному ринку праці. Вивчення іноземних мов є невід'ємною складовою навчання сучасної людини. Інтеграційні процеси суттєво позначились насамперед на іншомовній освіті дорослих, адже мобільність (у освіті й професійна) спонукають до вивчення іноземних мов. З метою гармонізації законодавчих та інших нормативно-правових актів України у сфері вищої освіти та імплементації найважливіших положень міжнародних документів держава підтверджує пріоритетність норм міжнародних договорів. У ст. 75 п. 2 «Про міжнародне співробітництво» Закону України «Про вищу освіту» зазначено, що з метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє: гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та вищої освіти Європейського простору; узгодженню Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти задля забезпечення академічної та професійної мобільності та навчання протягом життя; впровадженню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних та інших розроблень вищих навчальних закладів. Саме тому знання іноземних мов науковцями є обов'язковою складовою їх підготовки. Задля отримання наукового ступеню доцента здобувач повинен мати сертифікат, який підтверджував би володіння ним іноземною мовою на рівні не нижче B2.

Проект Закону України «Про освіту дорослих (Про освіту упродовж життя)» (2009) наразі перебуває на громадському обговоренні. Проте, положення, які внесені до проекту є надзвичайно важливими в контексті нашої роботи, тому вважаємо за доцільне висвітлити окремі позиції. Так, в проекті Закону зазначено:

1. Освіта дорослих, що є складовою освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки.

2. За створення умов для формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих відповідають органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

3. Складниками освіти дорослих є: післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток.

Система освіти в Україні передбачає різні форми навчання дорослих. Так, Л. Лук'янова виділяє три освітні траєкторії: формальну освіту, яка закінчується отриманням відповідного, загальновизнаного диплома або сертифіката; неформальну, яка здійснюється в освітніх закладах або громадських установах, до яких належать різноманітні клуби, мовні курси, гуртки, приватні заняття з репетитором, і яка не передбачає отримання документа або сертифіката встановленого зразка, який би визнавався державою; та інформальну освіту, під чим розуміється індивідуальна пізнавальна діяльність або життєвий досвід людини, який вона набуває впродовж життя [7].

С. Амеліна розглядає такі види освіти дорослих: офіційну, неофіційну і неформальну освіту. Ми вважаємо, що дослідники мають на увазі однакові форми освіти, але називають їх по-різному. Поняття у визначенні С. Амеліної є, на наш погляд, більш зрозумілими і, по суті, акцентують увагу на тому, у який спосіб відбувається освіта: в закладах державної системи освіти, з отриманням диплома встановленого зразка й такого, який визнається усіма роботодавцями, чи у закладах, які не належать до державної системи освіти, через автономне чи некероване навчання [1].

Л. Лук'янова називає освіту дорослих феноменом, який притаманний високорозвиненим країнам світу, тому що саме освіта дорослих є головним чинником, який сприяє економічному, технологічному та соціокультурному розвитку цих країн. Концепція неперервної освіти має на меті: задіяти всі ланки освітньої системи задля цілеспрямованого засвоєння знань впродовж життя; створити умови для навчання дорослих шляхом організації чинної системи освіти та освітньої політики; забезпечити взаємозв'язок між ланками освіти, тож особливого значення набуває післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів [7].

Теоретичні дослідження у сфері організації та міжнародної співпраці щодо неперервної освіти дорослих очолюють Інститут освіти ЮНЕСКО у місті Гамбург (Німеччина) і Міжнародний інститут планування освіти у місті Париж (Франція). Значних успіхів у сфері освіти дорослих досягли різноманітні освітні установи, серед яких: Міжнародний інститут освіти у США, Швейцарська організація освіти дорослих, Міжнародний педагогічний центр у Франції, Міжнародний інститут педагогічних досліджень у Гамбурзі, Національний інститут освіти дорослих у Великій Британії.

Українські дослідники, які працюють з дорослим населенням зазначають, що система освіти дорослих в Україні перебуває на початку свого розвитку. Саме тому головною проблемою є створення виваженої і дієвої структури цієї системи, яка б, з одного боку, використовувала позитивний міжнародний досвід у сфері освіти дорослих, а з іншого, враховувала спе-

цифіку українського менталітету. Міністерство освіти і науки України пріоритетним завданням вважає створення місцевих, регіональних та національних структур, які відповідають за розвиток, координацію, здійснюють контроль за якістю та фінансуванням освіти дорослих. Актуальним питанням також залишається розробка критеріїв контролю та звітності, створення державних центрів з підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогів-андрагогів. Беручи до уваги появу попиту дорослого населення у освітніх послугах, особливо людей похилого віку, нагальною стала потреба у спеціальній підготовці педагогічних кадрів. Одним із завдань є створення факультетів і кафедр андрагогіки у закладах вищої освіти, а також у центрах перепідготовки й підвищення кваліфікації працівників освіти, введення спеціальності «Андрагогіка» у перелік спеціальностей післядипломної професійної освіти.

Основними напрямками розвитку освіти дорослих Л. Лук'янова: створення прийнятних умов для навчання дорослого населення, розробка науково-методичних матеріалів в сфері освіти дорослих на андрагогічних засадах; забезпечення доступності загальної, професійної освіти для кожного учня незважаючи на вік, стать та соціальне походження, а також залучити дорослих учнів з обмеженими можливостями, безробітних і тих дорослих, які перебувають в складних життєвих умовах (місцях позбавлення волі); забезпечення якості навчання, підвищення рівня підготовки та перепідготовки педагогів-андрагогів, сприяння розвитку освіти дорослих з урахуванням актуальних проблем сучасності, сприяння розвитку міжнародного співробітництва в сфері освіти дорослих.

Українська дослідниця В. Гаманюк визначає низку невирішених проблем у сфері іншомовної освіти: невисокий рівень знань іноземних мов громадянами країни, недостатній рівень підготовки викладачів іноземних мов, застарілі методики, недостатнє матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів. Проте Україна робить помітні кроки у напрямку реформування іншомовної освіти. У вище згаданих документах, до яких належать «Біла книга національної освіти України» (2009), «Концепція мовної освіти в Україні» (2010) наголошується на важливості вивчення іноземних мов та підтримується освітня мета ЄС «рідна мова + дві іноземні мови». Також позитивною ознакою є видання Радою Європи у 2003 році «Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти» та розробка на їх основі рамкових програм з англійської та німецької мов професійного спілкування у 2004-2006 рр., актуалізацію програми з німецької мови у 2014 році, розробку програм для філологічних спеціальностей університетів [3]. Це певним чином унормувало навчання іноземних мов у системі іншомовної освіти, проте не призвело до кардинальних змін.

З метою популяризації мов Євросоюзу упродовж трьох років запроваджуються «Рік європейської мови». 2017 рік був роком англійської мови, 2018 рік було проголошено роком німецької, а 2019 – французької мови. Упродовж цього часу було проведено безліч заходів та фестивалей як на державному, так і на регіональному рівнях. Задля популяризації європейських цінностей, мовного і культурного різнома-

ніття у ЄС Наказом президента №339 з 2003 року третю суботу травня Україна святкує День Європи, що позитивно позначається на пробудженні інтересу до європейських мов і культур.

Київським науково-освітнім центром було проведено опитування щодо стимулу вивчення іноземних мов. Статистичні дані свідчать, що 51% опитаних людей називають головним поштовхом для вивчення іноземних мов кар'єрне зростання, а 23% прагнуть стажуватися і навчатися за кордоном. 12% респондентів роблять це з метою, щоб зробити свій відпочинок більш комфортним, а 7% збираються в ділові закордонні відрядження. 4% дорослих учнів вивчають іноземну мову для участі в міжнародних конференціях і лише 3% опитаних працюють з іноземними партнерами. Зазначимо, що більшість відповідей пов'язана з роботою і кар'єрним зростанням. З огляду на суспільні зміни, для успішної роботи в найрізноманітніших галузях і напрямках рідної мови сьогодні вже недостатньо, тож саме бажання посісти хорошу посаду або отримати контракт на роботу за кордоном зумовлює потребу у іншомовних знаннях, які більшість свідомих громадян отримують у системі освіти дорослих.

В Україні найпопулярнішою іноземною мовою є англійська, яка сьогодні є офіційною мовою міжнародного бізнесу та торгівлі, а також інтернету, техніки, науки і мистецтва. Вона займає 80% ділового мовного простору у світі. Кожен українець все частіше стикається з нею у повсякденному житті та під час спілкування з партнерами по роботі й на відпочинку. Англійська мова використовується при заповненні анкет, складання резюме, у діловому та приватному листуванні. У всіх філіях транснаціональних компаній в Україні англійська мова є корпоративною мовою, якою користуються для спілкування з керівництвом, з колегами в інших країнах. Саме тому економісти, фінансисти, торгові представники, секретарі, телефонні оператори, просто активні та ділові люди не уявляють свого життя без англійської мови. Це зумовлює надзвичайно широку пропозицію вивчення англійської мови від рівня А1 до С1.

Інші іноземні мови представлені не настільки широко, проте помітними стали тенденції підвищення попиту на німецьку, польську та східні мови (корейську, японську і китайську), що пояснюється розширенням ділових контактів з бізнесовими структурами цих країн. Друге місце за популярністю посідає німецька мова, яка цілком заслуговує вважатися мовою техніки і фінансів. За останні п'ять років попит на неї значно підвищився, адже на ринку з'явилося багато німецьких партнерів та інвесторів, інтенсивно імпортуються товари з Німеччини, наприклад, сантехніка, меблі, електроніка, автомобілі. Саме тому Україні потрібні фахівці, які можуть співпрацювати з представниками іншої країни, адже знання німецької мови є необхідністю для роботи в представництвах німецьких або австрійських банків, фірм, підприємств. Слід зазначити, що стрімко набирає обертів актуальність знань японської та китайської мов, причини підвищення попиту є загальними: потреба в спілкуванні. Більшість тих, хто вивчає іноземні мови у межах системи освіти дорослих, підкреслюють, що вони потребують вивчення іноземної мови саме для роботи. Багато східних фірм відкривають філії в інших країнах і

шукають фахівців, які добре володіють мовою. Сьогодні в світі не вистачає висококваліфікованих фахівців, які б здатні були б на належному рівні здійснювати комунікацію, що створює проблеми порозуміння. Слід зазначити, що попри період певного забуття в освіті України, сьогодні французька мова по trochu відвоює свої позиції. Підвищився інтерес до італійської, іспанської, а також до болгарської та скандинавських мов. Ці мови пропонуються переважно мовними школами та культурними центрами зарубіжних держав, проте попит формує пропозицію і в закладах державного підпорядкування.

Висновки. Таким чином, володіння іноземною мовою є загальноприйнятою цивілізаційною нормою сьогодення. Нині її вивчають у дитячих садках, школах, вузах, не кажучи вже про численні курси іноземних мов та тренінги. Деякі школи і заклади вищої освіти практикують форми білінгвального навчання та інтегрованого навчання мов. Це можна розцінювати як позитивне зрушення, проте для системи освіти дорослих на законодавчому, концептуальному й організаційному рівні слід зробити ще дуже багато. До першочергових завдань слід віднести насамперед такі: орієнтувати навчання у вищій освіті на досягнення певного рівня іноземної підготовки за Загальноєвропейськими рекомендаціями; беручи до уваги той факт, що студенти розпочинають навчання з різним

вихідним рівнем знань іноземної мови, передбачити у освітніх програмах різні траєкторії вивчення іноземної мови з акцентом на потребах студента (стиль навчання, сфера інтересів (в тому числі й фахова спрямованість), пріоритетний розвиток певних мовленнєвих компетенцій, зручний графік навчання і звітностей); забезпечити методичну підтримку й консультування, в тому числі через дистанційні, електронні, змішані форми навчання; розробити наскрізну систему формальної іноземної післядипломної освіти, яка б передбачала навчання іноземних мов для різних потреб з орієнтацією на досягнення певного рівня оволодіння мовою; до цієї системи могли б бути включені й мовні курси, за умов уніфікації вимог до викладання й сертифікації іноземних знань; поширення освітніх послуг, які надаються університетами, на освіту дорослих; підготовка викладачів для системи освіти дорослих з урахуванням специфіки цієї категорії учнів та умов роботи: переважно гетерогенні групи (вік, рівень підготовки, мета вивчення мови, фахова спрямованість), через що викладач має максимально індивідуалізувати освітній процес, виступати модератором, консультантом, радником, здійснювати методичний супровід; розширити мережу дистанційного іноземного навчання. Особливої уваги в цьому контексті потребує також і упорядкування нормативно-правового забезпечення іноземної освіти дорослих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амеліна С. М. Концепція «навчання впродовж життя» у європейському вимірі // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С.5-6
2. Біла книга національної освіти України - URL: <http://www.ukraine3000.org.ua/img/forall/APN.pdf>
3. Гаманюк В. А. Іноземна освіта Німеччини у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів: теорія і практика : монографія. Кривий Ріг, 2012. С. 314.
4. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України, 2018, № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради, 2017, №38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Концепція Державної мовної політики України .URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>
7. Лук'янова Л. Б. Концепція освіти дорослих в Україні // Освіта дорослих : теорія , досвід, перспективи: зб. наук. праць. Київ, 2011.С. 8-16.

REFERENCES

1. Amelina S. M The concept of "learning throughout life" in a European dimension // Development of modern education: theory, practice, innovation: Materials of II International sci. pract. conf. Kyiv, 2016. P. 5-6
2. Bila knyha of National Education of Ukraine. Retrieved from: <http://www.ukraine3000.org.ua/img/forall/APN.pdf>
3. Gamanyuk V. A Secondary Education of Germany in the Context of Pan-European Integration Processes: Theory and Practice: Monograph. Kryviy Rih, 2012. P. 314.
4. The Law of Ukraine "On Higher Education" // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2018, No. 75. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. The Law of Ukraine "On Education" / Bulletin of the Verkhovna Rada, 2017, No. 38-39, P. 380. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. The Concept of the State Language Policy of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>
7. Lukyanova L. B. The Concept of Adult Education In Ukraine // Adult Education: Theory, Experience, Prospects. Kyiv, 2011. P. 8-16

Normative legal basis of foreign language education of adults in Ukraine

N. V. Khoroshylova

Abstract. A dynamic development of adult education abroad and in Ukraine is being approached under support of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine, basing on scientifically grounded concepts as well as taking into account the experience of providing adults with educational services in foreign countries. The article deals with the normative legal basis of foreign language education of adults and gives a detailed analysis of the theoretical framework of adult education in Ukraine in the field of teaching foreign languages. The author identifies existing problems in the field of foreign language education of adults in Ukraine as well as highlights possible ways of solving high priority tasks.

Keywords: normative legal base, foreign language education, advanced training, adult education, life learning education.